

הסיפור ההרמוני, חלק א' – מקבילות לשוניות

הפרק הראשון והרביעי

לפרק א' יש מבנה פנימי כזה:

(א) **הקדמה** האורכת יותר מעשר שנים (פסוקים א-ה).
העבר

(ב) **נעמי וכלותיה**: נעמי דוחה את כלותיה (רות וערפה). בחלק זה שוררת אווירה של מרירות ויאוש ותחושה שלמרות ההתעקשות של רות, אין באמת עתיד (פסוקים ו-ח).

(ג) **הפגישה בשער העיר**: נעמי ואנשי העיר בית לחם; נעמי דחוייה ומרות מתעלמים (פסוקים יט-כב).

סיכום: פרק א' מציג את הטרגדיה האישית של נעמי. האסון שלה כולל אובדן של המשפחה, ההמשכיות והפרנסה. המצב של נעמי איננו יציב, אין לה נחלה או בית. כתוצאה מכך שהיא ומשפחתה נטשו את בית לחם. לכל אורכו של הפרק, נעמי משדרת ייאוש וחוסר תקווה. אנשי העיר אינם תומכים בנעמי, הם אף עוינים אותה. נעמי אינה מתייחסת לרות, למרות שרות מלווה את נעמי חזרה לבית לחם, יתכן והיא אף מתעלמת ממנה בכוונה.⁵

למבנה של פרק ד' יש קשר בעל אופי כיאסטי למבנה של פרק א':

(ג) **הפגישה בשער העיר**: בעז, הגואל ועשרה זקנים. העיר דואגת לנחלה של נעמי ולהמשכיות של המשפחה שלה. רות מתקבלת, מוערכת ומהוללת (פסוקים א-יב).

(ב) **נעמי ונשות העיר**: נעמי מקבלת את כלתה (רות), אשר זוכה להכרה כמושיעה. בחלק זה שוררת אווירה של אושר והקלה, וישנה תקווה מפורשת לעתיד טוב (פסוקים יג-יז).

(א) **סוף דבר**: מכיל עשרה דורות (פסוקים יח-כב).
העתיד

סיכום: בפרק ד' אנו מתמקדים שוב בנעמי (ראה ד ג; ה; ט; יד; טז; יז). הטרגדיה האישית שלה נפתרה. הגורל שלה כולל ילדים, אושר, פרנסה ואת המשכיות של השושלת שלה. המצב של נעמי יציב, והנחלה שלה בטוחה. רות ובעז בנו בית בשביל הילד שנחשב לצאצא של נעמי, חיקה של נעמי מלא. והיא הופכת לאומנת של הילד. אנשי העיר מברכים את נעמי ומביעים תמיכה נלהבת בכלתה ובעתיד שלה.

מגילת רות היא ספר הרמוני. אין שאלה שנותרת לא פתורה, ואין מתח בסופו של הסיפור. ניתן לעמוד על האופי ההרמוני של הספר מתוך המבנה שלו, מתוך השפה והלשון שלו ומתוך ההקבלה בין הדמויות המרכזיות.

מבנה

רות היא מגילה קצרה, המורכבת מארבעה חלקים נפרדים. ניתן לראות ארבע יחידות אלו בחלוקה לפרקים,¹ המציגים מבנה עלילה כיאסטי בו הפרק הראשון מקביל לרביעי, ופרקים ב' וג' מקבילים אחד לשני. זאת, הן מבחינת המבנה של הפרקים והן מבחינת הרעיונות המרכזיים המופיעים בהם.² המבנה הכיאסטי שמתגלה אינו סובב סביב ציר מרכזי אחד.³ המטרה של המבנה הכיאסטי המלא היא ליצור סימטריה ואיזון, אשר נותנים תחושה של הרמוניה, כך שאין עניין שנותר בלתי פתור.

ניתן לשרטט את המבנה הכיאסטי הכללי של מגילת רות כך:

א: פרק א': הבעיה – מוות, אסון, מחסור במזון, היעדר המשכיות, המרירות והיאוש של נעמי.

ב: פרק ב': התמודדות עם הבעיה של היעדר המזון.

ג: פרק ג': התמודדות עם הבעיה של נישואים וצאצאים.

א: פרק ד': הפתרון – לידה, אושר, פרנסה, נישואים, המשכיות, אהבה לנעמי, גאולה.⁴

1 החלוקה לפרקים היא לא חלק מהטקסט עצמו, והיא אינה מופיעה במסורה. התנ"ך חולק לפרקים על ידי אנשי דת נוצריים בימי הביניים. במקרים רבים החלוקה סותרת את מסורת החלוקה הפנימית של המסורה, וישנם מקרים בהם החלוקה לפרקים אף משקפת מסורת פרשנית נוצרית. חלוקה זו לפרקים מופיעה כמעט בכל ספרי התנ"ך המודפסים, היות והיא הפכה לשיטה המקובלת למראי מקום. על פי נוסח המסורה אין למגילת רות חלוקה פנימית עד ד יז, ועד פסוק זה היא כתובה כרצף אחד.

2 מבנה כיאסטי הוא כלי ספרותי בו מצליבים את הרעיונות או את המילים, כך שהם חוזרים על עצמם בסדר הפוך, ויוצרים מבנה טבעתי (א-ב-ב-א). בכלי זה נעשה שימוש רב לאורך התנ"ך (בשירה ובסיפור) בשביל שלל מטרות. ניתן למשל להשתמש בו בשביל להדגיש את הרעיון של גמול וענישה (ראה למשל: בראשית טו), או פשוט להסב את תשומת הלב להקבלות ביצירה. לעיתים המבנה הוא קונצנטרי, בו החלקים סובבים סביב ציר אשר אין לו חלק מקביל (א-ב-ג-ב-א). טכניקה זו משמשת בהרבה מקרים בשביל להדגיש את הציר המרכזי. אני סבורה כי מגילת רות בנויה במבנה כיאסטי מלא בשביל להדגיש את סגירת המעגל המושלמת, אשר משקפת ומתקנת את הנעשה בתחילת הספר.

3 זאת בניגוד לספרים כמו מגילת איכה, אשר מופיע בה מבנה קונצנטרי שבו הפרק המרכזי עומד כגרעין וכמרכז של הספר.

4 שרטטתי את המבנה והוספתי אותו כנספח א' לשיעור זה.

5 יש כאן אירוניה מסוימת, שכן אילו נעמי הייתה שמה לב היא הייתה רואה שרות היא התשובה לצרותיה. ראה: Edward F. Campbell Jr., Ruth: Anchor Bible, 1975, p. 168.

הפרק השני והשלישי

בפרק ב' ישנן שלוש סצנות המתמודדות עם הבעיה הדחופה של חוסר מזון:

(א) שיחה בין רות לנעמי: רות נחושה בדעתה לפתור את בעיית המזון (פסוק ב').

(ב) רות ובעז בשדה: בעז נותן לרות אוכל ומציע לה פתרון שבאמצעותו תוכל לקבל מזון בעתיד (פסוקים ג-ז).

(ג) שיחה בין רות לנעמי: רות מעבירה לנעמי את האוכל שבעז נתן לה, ומספרת לה על ההבטחה של בעז לעתיד (יח-כב).

בפרק ג' ישנן שלוש סצנות המתמודדות עם הבעיה של המשכיות בעתיד:

(א) שיחה בין רות לנעמי: נעמי נחושה בדעתה לפתור את הבעיה של המשכיות (פסוקים א-ה).

(ב) רות ובעז בשדה (בגורן): בעז מבטיח שהוא יביא גואל שיגאל את רות (ונותן לה אוכל כסמל של הבטחה זו) (פסוקים ו-טו).

(ג) שיחה בין רות לנעמי: רות מעבירה לנעמי את האוכל שבעז נתן לה ומספרת לה על ההבטחה של בעז לעתיד (טו-יח).

פרק ב' פותר את הבעיה המידית והקיומית של נעמי, אך הוא אינו פותר את הבעיה הרחבה יותר: האם תהיה למשפחה זו המשכיות? התשובה לשאלה זו מגיעה בנקודת השיא של הסיפור, בפרק השלישי של הספר. פרק ג' מתמודד עם האיום על המשכיות של משפחת נעמי. מנקודה זו והלאה, הספר מאבד הרבה מן המתח שלו. שתי הבעיות נפתרו, ואין יותר ספק שבעז מתכוון לוודא שהמשפחה תיגאל. הפרק מוביל אותנו לעבר הפתרון שבפרק ד': נישואים, ילדים, ברכות, יציבות, קהילה ושושלת המלוכה.

בפרקים א' וד' נעמי היא מרכז הסיפור. העלילה מספרת על הטרגדיה שלה; המגילה דואגת להמשכיות של השושלת שלה. הסיפור שלה הוא סיפור המסגרת של העלילה; אנו מתחילים ומסיימים עם נעמי. בניגוד לכך, הדמויות המרכזיות בפרקים ב' וג' הן רות ובעז. בעז נותן לרות מזון והמשכיות. כתוצאה מכך, רות מתחילה לפתור את הטרגדיה של נעמי. האופי האיתן של רות הוא העומד במרכז העלילה, והוא זה שמניע את המהפך של נעמי, את היציבות המחודשת שלה ואת השיקום של העתיד שלה. זוהי הסיבה המרכזית לכך שהמגילה נקראת על שם רות.

המבנה ההרמוני של הספר מדגיש את האווירה שלו ואת המטרות האישיות והלאומיות שלו. האווירה הצוהלת בסופו של הספר מקורה בפתרון של הבעיות והמתחים של נעמי, אשר סללו את הדרך לתקופה חדשה של מלוכה. תקופה שבמהלכה המלך אמור לפתור בעיות ומתחים.

לשון ושפה

השפה היא מרכיב מרכזי בכל יצירה ספרותית. השימוש המושכל בשפה ויד האומן של המספר מעצבים את הסגנון והיופי של כל סיפור. לענייננו, הזיהוי של המשמעויות הרעיוניות המופיעות בתנ"ך חשובות יותר מהיופי המופיע בו; אך מן הראוי שנשים לב לכך שלא ניתן להפריד את הצורה מהתוכן. משום כך, ניתן לנסות ולפענח את היסודות התיאולוגיים של הסיפור רק על ידי זיהוי הכלים הסגנוניים של הספר.

אחת מהטכניקות הספרותיות, שהמגילה משתמשת בה בהצלחה רבה, היא השימוש החוזר במילים, שורשים וביטויים. חזרה על מילים משמשת להקבלה בין דמויות שונות, ומדגימה את הרעיון של צדק טהור: אנשים מקבלים את הגמול הראוי למעשיהם. ישנה חשיבות יתרה לכך שמוטיבים ומילים מופיעות בפתיחה ובסיום של הסיפור באופן שאורג יחד את הטרגדיה ואת הפתרון שלה, עד לסגירתו של המעגל. טכניקה זו מבטיחה שהקורא ידע שלא נותר דבר מהמצוקה הנוראית שפגשו בתחילת המגילה.

כבר ציינתי את מרבית המקבילות הללו באופן פרטני במהלך השיעורים שלנו. בשיעור זה, אאסוף את המקבילות על מנת להדגים את ההשפעה הכוללת של טכניקה ספרותית זו.

רות ובעז: דמויות מקבילות

מיהי הדמות הראשית של הספר? שאלנו שאלה זו בפעמים קודמות, והעלנו מספר אפשרויות. משקלול הדברים עולה שעלינו להתמקד בדמות שעל שמה נקראת המגילה. הנדיבות של רות היא זו שמחזירה לאחור את ההירדרדות המופיעה בסיפור, ומתחילה את המסע הקשה אל עבר פתרון. עם זאת, רות לא יכולה לפעול לבדה. כל הדברים שהיא נותנת לנעמי (מזון, ילדים) ניתנו לה על ידי בעז, שאף הוא מתואר כמופת של נדיבות. אם השינוי המרכזי הראשון בספר נעשה על ידי רות, השינוי הסופי נעשה על ידי בעז. ייתכן שמדויק יותר יהיה להסיק שהסוף המוצלח בעלילה מגיע בעקבות האיחוד בין השניים. הנישואים של רות ובעז מייצגים את המיזוג של שתי דמויות דומות, אשר התכונות המופתיות שלהן מביאות את הפתרון האישי לבעיות של נעמי ואת הפתרון הלאומי לחברה האנוכית, האומללה והעצלנית שהייתה קיימת בתקופת השופטים. מגילת רות משתמשת במקבילות לשוניות בין הדמויות על מנת להדגיש את הדמיון בין רות ובעז, ובו בזמן להדגיש את התכונות החשובות המשותפות לשניהם.

נקודת הדמיון החשובה ביותר בין שתי הדמויות הללו היא התכונה המשותפת של טוב-לב. כבר ציינו בשיעור קודם שהשורש נט"נ מופיע ביחס לבעז ולרות. שניהם נותנים אוכל לאדם נזקק, ובכך פותרים את הבעיה המרכזית של הספר; אך המגילה לא מתארת טוב-לב כללי. היא מתמקדת דווקא בטוב-לב חסר אנוכיות במיוחד. ליתר דיוק, הדמויות הללו נדיבות בלי לצפות לתמורה שתבוא מנדיבות ליבם.

הללו מביאים להולדת ילד ששמו עובד (ד יז), שנולד לשרת את עמו.⁹

מקבילה מעניינת בין שתי הדמויות הללו היא הדרך בה כל אחת מהן משתמשת בכינוי הגוף "אנכי" לאורך הספר.¹⁰ רות מתארת את עצמה בעזרת מילה זו שלוש פעמים. בפעם הראשונה כאשר היא מתייחסת לעצמה כנוכרייה (ב י), השנייה היא כאשר היא מכריזה שהיא לא ראויה להיות שפחתו של בעז (ב יא), ובפעם האחרונה כאשר היא מודיעה את שמה "אנכי רות אמתך" (ג ט). המילה "אנכי" מתארת את המעבר של רות מאנונימיות ובושה לזהות ולמעמד מכובד. בעז גם הוא משתמש במילה "אנכי" שלוש פעמים במהלך הסיפור,¹¹ בכל שלושת הפעמים ביחס לתפקיד הפוטנציאלי שלו כגואל (ג יב; ג יג; ד ט). כך, הזהות העצמית של בעז בסיפור מוגדרת דרך התפקיד שלו כגואל. השימוש המשולש של בעז במילה זו משקף את השימוש של רות במילה, וגם מדגיש כי הוא מאפשר את המעבר של רות מנוכרייה חסרת שם לגיבורה בעל שם.

חז"ל מציינים את השיקוף הלשוני בין בועז ורות בביטוי התיאורי "איש...חיל" (ב א) ו"אשת חיל" (ג:א):

איש גבור חיל. ולהלן הוא אומר כי אשת חיל את. אמ' ר' אבהו: נפיל נסיב נפילה (ענק נושא ענקית) מה הן מולידין? גבור. בועז נסת לרות מה הן מעמידין? "יודע נגן וגבור חיל". (רות רבה ד ג).

בעז ורות מתוארים בעזרת אותו ביטוי. המדרש מתמקד בהקשר הצבאי של הביטוי, אך כפי שכבר ראינו, הביטוי יכול לרמוז לשלל תכונות חיוביות אחרות, כגון חריצות, יושרה, עושר, חסד, אצילות וכבוד. המדרש מבין שהמטרה הסופית של מערכת יחסים זו היא צאצאים, ומשום כך הוא מסב את תשומת ליבנו אל דוד; שם אנו רואים את הדרך בה התכונה המשותפת לרות ובעז מצויה גם בצאצא שלהם. אם בעז הוא איש חיל ורות היא אשת חיל, הרי שאין ספק שהשושלת שלהם תהיה מורכבת מאנשי חיל. אנשי העיר מבינים זאת ומברכים את האיחוד בין רות ובעז "עשה חיל באפרתה" (ד יא).

סוג כזה של חסד, שלרוב משייכים אותו לחסד שנעשה עם המתים, נקרא חסד של אמת.⁶ אין, כמובן, ציפיה לכך שהמתים יגמלו טובה. נעמי מברכת את רות (וערפה) שהן יקבלו גמול ראוי למעשיהן:

"...יעש ה' עמכם חסד כְּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמְדִי". (רות א ח).

מאוחר יותר נעמי מברכת את בועז בלשון דומה:

"...בְּרוּךְ הוּא ה' אֲשֶׁר לֹא עֲזַב חֶסְדוֹ אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַמֵּתִים..." (רות ב ט).

בהתאם לתכונה זו, כל אחת מהדמויות מתוארת לא רק כעוזרת לדמות אחרת, אלא גם כעושה זאת באופן אשר חותר תחת האינטרסים האישיים שלה. ההחלטה הראשונית של רות לדבוק בנעמי ולא לחזור למואב, בה מובטח לה עתיד, מעידה על חוסר האנוכיות שלה. המוכנות של בעז לקנות את השדה של אלימלך ולשאת את רות לאישה בשביל להקים את שם המת דורשת ממנו, כפי שהוכחתי בשיעורים קודמים, מידה לא מבוטלת של הקרבה. רות ובעז מוכנים להקריב את הכבוד האישי שלהם בשביל להגיע למטרת החסד שלהם: רות כאשר היא מציעה ללכת לשדות בשביל ללקט בשיבולים. (ב ב), ובעז כאשר הוא עצמו מגיש לרות אוכל בשדה. תכונות משותפת אלה, הקרבה עצמית ומוכנות להשהות את האינטרסים האישיים לטובת הצרכים של אנשים אחרים, הכרחיות להצלחת האיחוד ביניהם. הנישואים שלהם נועדו ליצור את שושלת המלוכה ממנה ייוולד מנהיג, אשר בדומה לאבות אבותיו המהוללים, יהיה מוכן להעדיף את צרכיהם של אחרים על פני הצורך האישי שלו.

נקודה דומה עולה מהתיאור הטקסטואלי של החריצות של רות. אותה חריצות, אשר ניתן לעמוד עליה מכך שרות מוכנה לעבוד בשדה מהבוקר (ב ז) ועד הערב (ב יז), מקבילה לחריצותו של בעז. למרות שבעז הוא בעל קרקעות אמיד, הוא אישית מגיע לשדות שלו בזמן הקציר (ב ט), זורה את השעורה שלו (ג א), וישן בשדות שלו בשביל לשמור על התבואה. החריצות המשותפת לשניהם הכרחית ליצירה של מלך שאיננו אנוכי. מנהיג אשר מוכן לשרת את עמו יכול להיות מלך הנוהג בחסד ובצדקה.⁸ משום כך, אל לנו להתפלא ששושלת בית דוד מתחילה מאיש ואישה אשר עובדים קשה בשדות. הנישואים בין שני האנשים החרוצים

6 ראה למשל בראשית רבה צו ה; תנחומא מהדורת בובר פרשת ויחי ה; רש"י על בראשית מז כט.

7 בשיעור מספר 19 ציינתי שלא ברור אם הביטוי מדבר על בעז או על ה'. שיערתי שעמימות זו נעשתה במכוון, והיא נועדה לאפשר לשתיה המשמעויות לדור בכפיפה אחת בעלילה. לאורך סדרת שיעורים זו אימצתי את שתי הקריאות של הפסוק.

8 ניתן אולי להדגים נקודה זו בצורה הטובה ביותר על ידי בחינה מדוקדקת של הפסוק המציג את החטא של דוד. הפסוק מתאר את יואב ואת כל ישראל הצרים על עמון בעוד דוד יושב בירושלים (שמואל ב יא א). הפסוק לאחר מכן מבהיר שדוד לא נשאר בירושלים בשביל לדאוג לענייני הממלכה, אלא בשביל לישון אחרי הצהריים וללכת על גג ביתו. תיאור זה של מותרות מלכותיות במקום המנהיגות הנלהבת הרגילה של דוד בזמן מלחמה היא תחילת ההתדרדרות של דוד לעבר החטא.

9 כבר ציינו כי על פי מבנה זה אין להתפלא על כך שההורים לא קוראים שם לילד אלא השכנות. הדבר מבטא את שייכותו של הילד (ושושלת המלכים שתגיע ממנו) לעם. העם הוא זה שיעצב את גורלו, ומשום כך הוא זה שקורא לו בשם. כבר אבן עזרא (רות ד יז) שם לב כי שמו של הילד הוא עובד בגלל שהוא מקבל את התכונות של ההורים; אך אבן עזרא סבור כי עבודת ה' שלהם היא הרכיב המרכזי באפילוג של הספר (ראה גם התרגום לרות ד כא).

10 אין זה סביר שישנו הבדל מהותי בין המילה 'אנכי' לבין המילה הנפוצה יותר 'אני'. ישנן ראיות לכך שהמילה אנכי אופיינית לעברית מקראית קדומה, וכי השימוש בה הפסיק בהדרגתיות. השימוש הרב במילה אנכי במגילת רות (שבע פעמים אנכי ופעמיים אני) משמש כהוכחה חלקית לתיארוך מוקדם של המגילה (Frederic W. Bush, Ruth, Esther (1996), pp. 18-30, especially p. 22).

11 הפעם היחידה הנוספת בה נעשה שימוש במילה 'אנכי' היא למרבה האירוניה בדברי הגואל, אשר בתחילה נלהב וממהר להסכים לגאול את השדה של אלימלך (רות ד ז).

אין זה מפתיע כי שתי הדמויות הללו מתברכות בשם ה'12. נעמי מברכת את בועז "ברוך הוא לה" (ב כ), ובעז מברך את רות "ברוכה את לה' בתי" (רות ג י). לא קשה להעריך את הסבירות לכך שהשושלת של בית דוד תביא ברכה לעם.

ההקבלה בין רות ובעז מתארת שיתוף פעולה הרמוני של שתי דמויות עם אופי דומה. יתרה מכך, הקבלות אלו רומזות לפירות המוצלחים של האיחוד: שושלת בית דוד, אשר נוסדה על התכונות המשותפות של רות ובעז.

12 ישנו עוד מדרש אשר נראה כמבין את ההקבלה (אף כי באופן פחות חד מהמדרש הקודם):

ויאמר ברוכה את לה' בתי... רבי יוחנן אמר: לעולם אל ימנע אדם עצמו מליך אצל זקן לברכו, בועז היה בן שמונים שנה ולא נפקד, כיון שהתפללה עליו אותה צדקת מיד נפקד שנאמר "ותאמר נעמי ברוך הוא לה' ". ריש לקיש אמר רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה, כיון שנשאת למחלון וכיון שהתפלל עליה אותו צדיק נפקדה שנאמר "ויאמר ברוכה את לה' בתי". (רות רבה ו ב).

ישנו גם מדרש מעניין שמציין הקבלה נוספת בין בעז, אשר מודע לכך שהדור היה פרוץ בעריות, ובין רות, אשר שינתה את מעשיה בגלל שהייתה גם היא מודעת לכך. ראה: מדרש אגדה, ויקרא כה.

נספח א': המבנה של מגילת רות:

<u>פרק א'</u>	<u>פרק ב'</u>	<u>פרק ג'</u>	<u>פרק ד'</u>
1. הקדמה: העבר (עשר שנים)	1. רות ונעמי: רות מציעה לפתור את בעיית המזון	1. רות ונעמי: נעמי מציעה לפתור את בעיית הנישואים/ילדים	1.א. בעז מקבל את רות לתוך ביתו ולתוך בית לחם
2.א. נעמי דוחה את כלותיה מתוך ייאוש	2. רות ובעז בשדה: בעז פותר את בעיית המזון של רות	2. רות ובעז בשדה: בעז פותר את בעיית הנישואים/ילדים של רות	1.ב. נעמי ונשות העיר בית לחם: ברכות, חגיגות, חיים וקריאת שם. רות מקבלת הכרה
2.ב. נעמי ונשות העיר בית לחם: מרירות, אובדן, דחיה ואובדן שם. התעלמות מנעמי ומרות	3. רות ונעמי: רות מעבירה לנעמי את האוכל שבעז נתן לרות	3. רות ונעמי: רות מעבירה לנעמי את האוכל שבעז נתן לרות (שמסמל נישואים/ילדים)	2. סוף דבר: העתיד (עשרה דורות)

נספח ב': רות ובעז כדמויות מקבילות:

<u>רות:</u>	<u>בעז:</u>
יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי (א ח)	ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים (ב כ)
ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה (ב יח)	שש השערים האלה נתן לי (ג יז)
אנכי (ג' פעמים) (ב ט; יג; ג ט)	אנכי (ג' פעמים) (ג יב; יג; ד ד)
כי אשת חיל את (ג יא)	איש גבור חיל... ושמו בעז (ב א)
ותעמוד מאז הבקר ועד עתה... ותלקט בשדה עד הערב (ב ז; יז)	הנה הוא זורה את גרן השערים הלילה (ג ב)
ברוך הוא לה' (ב כ)	ברוכה את לה' (ג י)

סדרת שיעורים זאת מוקדשת לזכרה של אמי מורתי, נעמי רות ז"ל בת אהרן שמחה הי"ו, אישה שהתאפינה במסירותה הבלתי-מתערערת של נעמי למשפחה, וחוסר אנוכיותה ונדיבותה יוצאי הדופן של רות.

אשמח לקבל שאלות והערות: yaelziegler@gmail.com

- • • • •
- כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולד"ר יעל ציגלר, תשע"ג
- עורך: ישי גלזנר
- • • • •
- • • • •
- בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון
- <http://www.vbm-torah.org/vbm> האתר בעברית:
- <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית:
- • • • •
- משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
- דוא"ל: YHE@etzion.org.il
- • • • •